

ҚАРИҚИЗ ЎСИМЛИГИ ХАЛҚ ТАБОБАТИДА

Каримова Лобар Фатуллоевна
БухДУ Биология кафедраси ўқитувчиси
lobarkarimovafatul@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6321310>

Аннотация: мақолада доривор ўсимликлар, уларни халқ табобатида ва аҳола орасида қўллаш, Қариқиз ўсимлигимисолида ёритиб берилган. Қариқиз ўсимлигининг биологияси, физиологияси ва дориворлик хусусиятли ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: мутафаккирлар, илм-фан, дориворлик хусусияти, Қариқиз, *Arctium*, *Asteraceae*, мураккабгулдош, саватчасимон тўпгул, гултожибарглар, антимиқроб, антисептик, иммуномодулятор.

Азалдан ўзбек мутафаккир ва алломалари жаҳон илму фани ривожига улкан ҳисса қўшган ўнинчи-ўн биринчи асрларнинг атоқли табиби Абу Али ибн Сино ҳам табиий дорувор ўсимликлар билан даволашга катта эътибор беришган.

Қариқиз ([лот. *Arctium*](#)) икки йиллик ўт ўсимлиги, Мураккабгулдошлар ёки қоқидошлар оиласига киради. Бу ўсимлик саватчасининг тузилиши, саватча чети баргларининг бигизсимон учли бўлиши ва асоси илгаксимон бўлиши билан ажралиб туради. Шу илгакчалари туфайли ҳайвонлар жунига ёпишиб осон тарқалади. Бу туркум ўз ичига 20 турни олади. Кўпчилик турлари доривор.

Қариқиз ўсимлиги *Asteraceae* оиласига мансуб, баландлиги 60-180 см бўлган йирик икки йиллик ўт ўсимлик. Илдизи этли, ўқ илдиз, кам шохланган, узунлиги 60 см гача; пояси тик турувчи, эгилувчан, чизиқ-чизиқли, майин тукли. Барглари бандли, кенг юрак-тухумсимон, тишсимон. Пастки барглари йирик (узунлиги 50 см гача, эни бироз камроқ). Гуллари қалқонча ёки қалқонсимон рўвак шаклида жойлашган шарсимон саватчаларга йиғилган. Гуллари найсимон, икки жинсли, гултожибарглари бинафшақизғиш рангли, косачабарглари попукли. Меваси чўзинчоқ, силлиқ, қиррали, доғли, 5-7 мм узунликдаги попукли пистачалар. Июль – август ойларида гуллайди, мевалари август – сентябрда пишади.

Бу ўсимлик етарлича намлик бўлган тупроқ шароитида яхши ўсади. Уруғлари ёрдамида кўпаяди, уруғларининг тарқалишида инсонлар ва ҳайвонлар муҳим роль ўйнайдилар. Гуллари ва уруғлари етилгач саватчаси осон тўкилиб кетади, уруғидаги илгакчалари ёрдамида одамларнинг кийимлари ва ҳайвонларнинг жунларига ёпишиб янги территорияларга тарқалади.

Тупроқ намлиги етарли бўлганда баҳорда, апрель -май ойида муҳит ҳарорати +2 °C ва +4°C да уруғидан униб чиқа бошлайди,

Уруғидан тўлиқ униб чиқиши учун оптимал шароит +18°C ва +24°C, +38°C ва +40°C ни ташкил этади. Уруғлари 14 см чуқурликдан ҳам униб чиқади. Баъзи куз ойлари илиқ келганда сентябрь ва октябрь ойларида ҳам уруғлари униб чиқади, аммо қишламайди, чунки янги уруғларлардан униб чиққан майсаларнинг унувчанлиги юқори эмас.

Уруғидан униб чиққач биринчи йили илдиз бўғзидан йирик барглар чиқади, кунлар совиши билан улар қурийди, фақат тупроқ ости қисмигина қишлайди. Кейинги йилнинг апрель-май ойларида янги барглар чиқаради ва июнь-август ойларида гуллаб август ойининг охири сентябрь ойида уруғлари етилади. Уруғларининг максимал сони 24000 дона. Уруғлари пишиб етилгач ўсимлик нобуд бўлади. (Шлякова Е.В.,1982) (Фисюнов А.В.,1984), (Келлер Б.А.,1935)

Қариқиз ўсимлиги -бегона ўтдир. Кўпинча боғлар ва томарқаларда ўсади. Қишловчи ўсимликлар билан бирга, кенг баргли ўрмонларда ҳам ўсади. Ўзбекистон шароитида эса асосан ховлиларда, томарқада бегона ўт сифатида кенг тарқалган. **Бегона ўтлиги билан** бир қаторда бу ўсимлик дориворлик хусусиятига эгадир, шунинг учун маҳаллий аҳоли ўзи томарқада кўпайтиради.

Қариқиз ўсимлиги организмдан турли токсинларнинг чиқиб кетишини таъминлайди, иммунно-радиопротектор бўлиш билан бир қаторда оғриқ қолдирувчи, тер ҳайдовчи, ҳароратни тушурувчи, сийдик ҳайдовчи, фосфатолитик, яллиғланишга қарши воситадир.

Қариқиз препаратлари антимиқроб, антисептик, иммуномодулятор, аллергияга қарши восита, регенирацияловчи таъсир кучига эга ва турли ўсмаларга қаршилиқни оширади.

Халқ табобатида Қариқиз дамламаси азалдан буйрак касалликларида: сийдик ҳайдовчи восита, сийдик пуфаги яллиғланишида, тош тушурувчи сифатида, простата беzi аденомаси ва простатитда ишлатилади.

Яллиғланишга қарши восита сифатида ишлатилишига унинг таркибидаги сито ва сгигмастерин моддалари ва бардан эфир мойи борлиги сабабидир. Уларнинг таъсирида простата беzi паренхимасида ва уруғдон вазикулаларда инфилтрат ҳосилалари эрийди.Уруғини янчиб диурез ва буйрак тош касалликларида истеъmol қилинади. Қариқиз ўсимлиги илдизи ўт қопи тош касалликларида, ошқозон ости беzi секрециясининг бузилиши, гастрит, ошқозон яраси, оғир металл тузлари билан заҳарланиш, ревматизм, бўғимларнинг яллиғланиш касалликлари, остеохондроз учун ҳам қўлланилади. Бу сийдик ҳайдовчи восита, шунингдек подагра ва кўчувчи артрит бўлган беморларни даволаш учун қимматли воситадир.

Себорея, ҳуснбузар, экзема, фурункулёз, ёғли тери, соч тўкилиши, ҳашаротлар чақиши учун ўсимлик илдизи препаратларини ташқи қўллашнинг ижобий натижалари қайд этилди. Кайнатма нафақат ичкарида, балки маҳаллий даражада лосён ва чайиш шаклида ҳам қўлланилади. Илдизлари ва майдаланган баргларида тайёрланган малҳам узоқ муддатли даволанмайдиган яралар ва экзема учун буюрилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Васильченко И.Т. Определитель всходов сорных растений, Издательство колос, Ленинград – 1965 г – 434 с.

Государственный каталог пестицидов и агрохимикатов, разрешенных к применению на территории Российской Федерации, 2017 год. Министерство сельского хозяйства Российской Федерации (Минсельхоз России).

2. Губанов И.А., Киселева К.В., Новиков В.С., Тихомиров В.Н. Иллюстрированный определитель растений Средней России. Том 3, Покрытосеменные (двудольные: раздельнолепестные). - М.: Товарищество научных изданий КМК, 2004. - 520 с.
3. Доброхотов В.Н. Семена сорных растений. Издательство Сельскохозяйственной литературы, журналов и плакатов, Москва, 1961 – 682 с.
4. Сафарова З. Т., Фармонова О. С. К. МЕДОНОСНЫЕ РАСТЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1083-1084.